

Трагедія Шекспіра «Ромео і Джульєтта» в перекладацьких тлумаченнях

С. В. Кабанова

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: svtlana.kabanova24@gmail.com

Paper received 14.05.22; Accepted for publication 29.05.22.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2022-266X78-05>

Анотація. У статті аналізуються переклади трагедії Шекспіра «Ромео і Джульєтта», здійснені І. Стешенко та Ю. Андруховичем. Розглядаються стиль Шекспіра, специфіка відтворення його перекладачами, творчі стратегії кожного з них, а також особливості індивідуальних перекладацьких прочитань п'єс при відтворенні образу юного кохання.

Ключові слова: переклад, мова, Шекспір, стиль, метод.

Вступ. Кожен, хто береться перекладати великого поета, вже багато разів перекладеного, надто ж такого, як Шекспір, неминуче питає себе: чи потрібен взагалі новий переклад? А може тлумачі-попередники, так би мовити, зірвали весь перший цвіт? Звідси постає наступне питання: яким має бути сучасний переклад Шекспіра і які завдання має ставити перед собою перекладач після того, як в українській культурі накопичено такий величезний досвід перекладу його трагедій?

Захоплення Шекспіром стало результатом розвитку шекспірознавства, величезної кількості екранізацій і театральних інтерпретацій його творів, численних перекладів, а також алюзій у світовій літературі різного періоду. Над українськими перекладами протягом десятиліть працювали майже півсотні видатних діячів української літератури і культури. Кожен, хто береться перекладати великого поета, вже багато разів перекладеного, надто ж такого як Шекспір, неминуче запитує себе: чи потрібен взагалі новий переклад? А може тлумачі-попередники уже вичерпали всі можливості? Відтак постає і таке питання: яким має бути сучасний переклад Шекспіра і які завдання має ставити перед собою перекладач, після того як в українській культурі накопичено такий величезний досвід перекладу його трагедій?

Трагедія Шекспіра «Ромео і Джульєтта», безперечно, є шедевром світової літератури. Кожне нове покоління по-своєму відкриває для себе Шекспіра і його героїв. Класичні твори світової літератури живуть доти, доки їх перекладають сучасними мовами. На сьогодні існує щонайменше 7 різних прочитань всесвітньо відомої трагедії українською мовою. П. Куліша (надруковано у 1901 році за редакцією І. Франка, у 1928 році за редакцією М. Вороного), В. Мисика (перекладено у 1980 році), А. Гозенпуда (1937 р.), І. Стешенко (1952 р.), І. Костецького (1957 р.), Ю. Андруховича (у 2016 р.).

У зображенні образу юного кохання кожен перекладач використовував власні стратегії для написання своєї інтерпретації, яка б відповідала потребам свого часу, системі цінностей і середовища. Навіть сама перекладача відіграла свою роль у відтворенні образу закоханих. Серед українських перекладачів цієї трагедії була тільки одна жінка – Ірина Стешенко, чудовий знавець мови оригіналу, і української мови, якою вона перекладала. Про актуальність Шекспіра у XXI столітті та невичерпність його інтерпретацій свідчить переклад Ю. Андруховича, який вийшов під назвою «Трагедія Ромео і Джульєтти». Обидва тексти заслуговують

особливої уваги та ретельного вивчення, оскільки вони були створені різними особистостями у різний час.

Короткий огляд публікацій з теми. У сучасному перекладознавстві проблема перекладу драми займає особливе місце, що пояснюється неоднозначністю трактування даного літературного жанру. Складний характер драматичного твору обумовлений його належністю одночасно до двох видів мистецтва – театру і літератури. Таким чином, текст драми можна розглядати як спектакль або ж тільки текст, ще не поставленої на сцені п'єси. Аналіз сучасних досліджень присвячених перекладу драматичних творів дозволяє говорити про багатогранність даної теми і відповідно різносторонність точок зору. Стилістичні, прагматичні та функціональні особливості драми висвітлювались у дослідженнях О. Анікста, Б. Шульце, Ф. Клотца, Р. Петша, Ж. Мунена. Найбільш відомі концепції проблеми перекладу драматичних творів належать І. Лівому, С. Баснет, П. Паві, С. Тотцевій. Відмінності принципів перекладу драми від загальних принципів художнього перекладу найбільш гостро визначаються драматургами та режисерами, на думку яких, «занадто літературний переклад» негативно впливатиме на текст драми, так як перекладач, що схильний до поетизації тексту, надання певної ритміки чи лексичної забарвленості, може не помітити тих технологій, що необхідні для режисури.

На думку сучасного американського дослідника Джорджа Велворта [15, р. 140], перекладач драматичного твору опиняється перед двома основними проблемами: проблемою вимовлюваності (speakability) і проблемою стилю (style). Під вимовлюваністю розуміється ступінь легкості вимовляння слів у перекладному тексті, який є важливішим за дотримання принципу стислості (concision). Під стилем розуміється та якість перекладу, завдяки якій п'єса звучить невимушено: неначе вона й була написана знайомою аудиторією мовою. За Велвортом, єдиною прийнятною формою драматичного перекладу є «ситуативна концептуалізація» (situational conceptualization), тобто відтворення ситуації – зв'язного семантичного блоку – у висловах культурного середовища цільової мови [3, с. 211].

У світовій теорії перекладознавства не існує єдиної теорії перекладу театральних творів як окремого підвиду художнього перекладу. Британська дослідниця С. Баснет у своїй праці 1980 року заявила, що «театр є однією з найзанедбаніших сфер перекладацьких досліджень» [11, р. 47].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей феномену множинності перекладів п'єси «Ромео і

Джульетта» Шекспіра в українській культурі, а також у виявленні основних труднощів перекладу цієї драми та аналізі основних перекладацьких тактик та стратегій у двох перекладах, виконаних І. Стешенко і Ю. Андруховичем, що дасть можливість зрозуміти переваги і недоліки відмінних інтерпретацій.

Методи. Для того, щоб досягнути визначеної мети, було застосовано загальнонаукові методи філософії, логіки, герменевтики, методи історизму, структуралізму, систематизації, інше випробувані у лінгвістиці, літературознавстві та перекладознавстві методи, що мають методологічний характер, а також комплекс націлених на наші завдання методів аналізу, зокрема метод уповільненого читання, деконструкції та реконструкції тексту, за допомогою якого розглядаємо особливості поетичної мови Шекспіра в історичному контексті, метод літературознавчого стилістичного аналізу, за допомогою якого знаходимо спільні та відмінні стильові риси оригіналу поеми та двох її українських перекладів; класичні методи зіставного аналізу окремих явищ стилю, описані у стилістиках мов і риториках, методи суцільної вибірки, описового тлумачення, компонентний і трансформаційний аналіз тощо.

Результати та їх обговорення. Трагедії Шекспіра надзвичайно цікаві з точки зору перекладу на українську мову, порівняння перекладів різних авторів дає можливість краще пізнати як техніку перекладу, так і особистість перекладача в контексті інтерпретації даного тексту. М. Гаспаров вважає, що не буває канонічних перекладів одного твору, адже жоден переклад не здатен повністю відтворити оригінал. У перекладі кожен тлумач обирає в оригіналі тільки те, що вважає важливим, підкорюючи йому другорядне і опускаючи третє. Яким чином перекладач розділяє важливе і другорядне? Він покладається на свій смак, погляди своєї літературної школи та історичної епохи в цілому [1, с. 26].

В. Комісаров наголошував, що художній переклад – це особливий вид перекладацької діяльності, адже основна мета художнього тексту полягає в досягненні певного естетичного впливу, створенні образу. Для такого типу перекладу можливі відхилення від максимально можливої смислової точності для створення художнього опису [5, с. 93]. Кожен перекладач по-своєму розуміє та інтерпретує текст оригіналу, що стає причиною варіативності перекладів. Таким чином, аналізуючи різні переклади одного твору, можна дослідити відмінності на лексичному, стилістичному, фонетичному, граматичному та інших мовних рівнях. Подібної думки дотримувався і К. Чуковський, який з властивою для нього парадоксальною манерою загострення виразив свою думку так: «Уявімо, що одну і ту ж саму поему, ну хоча б Байрона, перекладуть Чацький, Хлестаков і Манілов. Їх переклади будуть таким ж різними, як і вони самі, і в результаті, перед читачем постануть три Байрони, і жоден з них не буде схожим на іншого» [7, с. 120].

Переклад І. Стешенко, виданий у 1952 році у двотомному виданні творів Шекспіра, який пізніше увійшов до тритомника 1964 та повного видання творів драматурга у 1985 році вважається одним з найвідоміших для українського читача. Важливим є той факт, що сама І. Стешенко в минулому була акторкою театру, тому

добре зналася на сценічному мистецтві. Акторське мислення, безперечно, сприяло перекладу п'єси: у її прочитанні однаково враховано й інтереси актора, який вимовляє текст, і інтереси глядача, який цей текст сприймає [2, с. 726].

На думку, Г. Кочура, її переклад «хоч і небездоганний у деталях, має значні й різноманітні позитивні якості». Іншомовний твір, на думку, І. Стешенко, повинен звучати в перекладі на іншу мову так, начебто він і був написаний цією мовою: лише стилістична своєрідність, особливості мислення й деталі побуту повинні говорити про те, що перед читачем – твір письменника іншої країни, іншого народу» [6, с. 54].

Звернімося до останнього українського перекладу п'єси під назвою «Трагедія Ромео і Джульєтти», виконаний поетом, прозаїком, культурологом Юрієм Андруховичем, оригінальну творчість якого дослідники відносять до постмодернізму. Слід зауважити, що Ю. Андрухович уже мав досвід роботи з творами Шекспіра. Його неомодерністський переклад «Гамлета» (2008 р.) був сприйнятий доволі амбівалентно і одразу привернув увагу читачів. Перекладознавець Л. Коломієць писала, що писала, що «розглядати цей переклад, вочевидь, варто як пересотворення оригіналу, зразок довольності в поводженні з класичним текстом, його інтерпретації з виразною настановою на розмовну культуру живого сучасника». Натомість театральні вистави користувалися великим успіхом, а текст перекладу був миттєво розкуплений читачами [3, с. 231].

Досвід першого перекладу шекспірівської трагедії яскраво показав, що Ю. Андрухович обрав стратегію уникнення трафаретності, додавши до трагедії розмовні інтонації та просторічну лексику, зменшивши тим самим художню дистанцію між автором і власною творчою манерою. Поява у 2016 році нового перекладу «Трагедії Ромео і Джульєтти» – стала знаковою подією для українських читачів, що прагнуть долучитися до творчості Шекспіра в такій постмодерністській за духом та неординарній за перекладацьким почерком версії.

На відміну від І. Стешенко, переклад Ю. Андруховича не перевантажений «піднесеною» лексикою, навпаки, у тексті доволі часто можна зустріти просторічну розмовну лексику: “*Supper is done, and we shall come too late.*” [14, р. 12] “*Запізнимся, зжеруть без нас вечерю.*” [8, с. 48] Подібний підхід спостерігаємо й у застосуванні низової лексики, слів, притаманних суто українській культурі або тих, що були у широкому вжитку в Україні. Очевидно використовуючи такий прийом, перекладач прагне наблизити текст до сучасної аудиторії реципієнтів, що є звичайними пересічними людьми. “*Nurse: For the gentlewoman is young. If you should deal double with her, truly it were an ill thing to be offered to any gentlewoman, and very weak dealing*” [14, р. 22]. Перекладач не тільки застосовує тактику одомашнення, він також модернізує класичний текст, будуючи його на сучасній розмовній лексиці та фразеології: “*Бо панночка наші ще зовсім зелена, і якщо ви збираєтесь її, як то кажуть лише помахнути, то щодо такої панночки, це буде ганебний учинок, що це буде, як то кажуть, останнє западло, о*” [8, с. 91].

Характерною для перекладу Ю. Андруховича є

модернізм. Так, наприклад, у перекладі знаходимо й алюзію на вірш Т. Шевченка, коли нянька розповідає Ромео про емоційний стан Джульєтти після звістки про вбивство Тибальта: «*Та як – реве і стогне, і нічого не каже*» [8, с. 130].

Із практики перекладу відомо, що система смислів, що закладена в текст оригіналу доповнюється новими, привнесеними в процесі перекладу смислами. Дослідники пояснюють це тим, що невичерпні смислові можливості художнього тексту не можуть бути в повній мірі відтворені в епоху написання перекладу. Під час процесу перекладу відбувається актуалізація оригіналу, його перенесення в новий культурно-історичний контекст, що неминуче призводить до смислового звуження оригіналу. Тому переклад може відображати культурну концепцію оригіналу, яка задана епохою, або стверджувати власну. Це залежить від перекладача, його власної картини світу і внутрішньої позиції.

Так, наприклад, у Ю. Андруховича Тибальт з іронією називає озброєного Бенволіо «*миротворцем*» [8, с. 85], що одразу викликає асоціативний ряд, актуальний для теперішнього політичного становища України. Перекладач не залишає без уваги і злободенних проблем суспільно-політичного життя країни: запрошуючи Ромео на свято до Капулетті, слуга називає свого Капулетті «*супербагачем*» [8, с. 32], а у монолозі про Королеву Меб, Меркуцію розповідає Ромео, що ця королева фей завбільшки з «*камінчик у персні депутата*» [8, с. 45].

Захоплення Шекспіром стало результатом розвитку шекспірознавства, величезної кількості екранізацій і театральних інтерпретацій його творів, численних перекладів, а також алюзій у світовій літературі різного періоду. Над українськими перекладами протягом десятиліть працювали майже півсотні видатних діячів української літератури і культури.

Важко не погодитися зі словами І. Малковича: «Здебільшого нам не спадає на думку, що треба перекладати Вергілія чи Гомера. Їх раз переклали, ми раді, що це зроблено майстерно, і ми час від часу повертаємося до цих творів, черпаючи з них, коли потрібно нагнати, якесь нове дихання. А от Шекспір належить до тих поетів, яких потрібно перекладати для кожного покоління. Чому? Тому що в нього величезний діапазон: від дрібних жартиків напівіротичного характеру до вишуканої та прекрасної високої патетики. Ні в кого більше цього немає. Можна перекладати ці жартики на сучасний лад, щоб вони відлунювали у наших часах – і добрі перекладачі з цього користаються» [10].

Сам Ю. Андрухович вважає дуже важливим саме сучасний погляд на текст, адже за його словами «Шекспір насправді надає унікальні маневри для співтворчості з ним. У цьому його феноменологія: Шекспір ніби знаходиться поза часом та епохами, але при цьому його неможливо уявити без тогочасної англійської мови.» [10].

Візьмімо кілька прикладів метафоричності, яка є невід'ємною складовою трагедії. Ромео розгублений, він називає себе: «*Oh, I am fortune's fool*», [14, р. 26] жорстокою жертвою долі, який ненароком вчинив такий злочин. І. Стешенко передала цей вираз так: «*Я тільки блазень у руках фортуни!*» [9, с. 363]. Перекладачка цілком відтворює тему метафори у перекладі,

майстерно замінивши слово *fool* на блазень. У перекладі Ю. Андруховича: «*Які злі жарти! Маячня!*» [8, с. 112] повністю втрачений образ метафори, проте збережено тему несправедливості долі. Розгляньмо інший фразеологізм. Нянька застерігає Ромео, побоюючись за Джульєтту і перевіряючи міцність почуттів хлопця: «*... if ye should lead her into a fool's paradise, as they say, it was a very gross / kind of behavior...*» [14, р. 22] У кембриджському словнику знаходимо таке пояснення цього фразеологізму: «*state of being happy for foolish or unfounded reasons*» [12] (*стан щастя з несерйозної або неагагомії*).

Ю. Андрухович подає це так: «*... якщо ви маєте намір, як то кажуть, **побавитися з нею і кинути**, то це було б як то кажуть, **наприволояче***» [8, с. 91]. Це фразеологічний аналог, адекватний за значенням, що відрізняється своєю образною основою. При цьому це сучасний, наблизений до розмовної мови відповідник, який цілком відображає стиль розмови Няньки. І. Стешенко прочитала фразеологізм інакше: «*...коли ви збираєтесь, як то кажуть, **водити її за носа**, то це буде **вкрай безчесна штука**...*» [9, с. 353]. Перекладачка вдалася до методу узагальнення, використавши образний фразеологізм, який означає «дурити». Звичайно, тут менше моралізаторської конкретики, але її можна вгадати за контекстом.

Гра слів у Шекспіра виконує багато функцій і займає особливе місце у його драмах. Основним завданням перекладача тут є збереження тої прагматичної функції, яку була заклав у них автор оригіналу. Перекладач має право на власну гру слів. Ось приклад: коли закохані розмовляють у саду, Ромео так признається у своїх почуттях. «*Look thou but sweet, / And I am proof against their enmity. // I would not for the world they saw thee here*» [14, р.16]. У Ю. Андруховича: Ромео «*Теплом осяєши – стану невразимий. // Джульєтта: **Незримим краще стань***» [8, с. 68]. Очевидно, що перекладач відходить від буквального прочитання фрази, логічно відтворюючи її сенс. Водночас І. Стешенко зробила свій переклад сповненим почуттям турботи: «*Ромео: Їй мені ненависть їхня не страшна. // Джульєтта: О, не хотіла б я нізащо в світі, / Щоб тут вони побачили тебе*» [9, с. 341]. Зрозуміло, що її переклад сценічніший (у ньому більше простору для інтонації), тоді як Ю. Андрухович став жертвою свого лаконізму і гри слів.

Вбивши Тибальта, приголомшений Ромео у відчай запитує няньку: «*and what she says / My **conceal'd** lady to our **cancel'd** love?*» [14, р. 30] Шекспір використовує горизонтальну гру слів формами паронімів *concealed* (kept secret, hidden) – *cancelled* (destroyed). У перекладі І. Стешенко це втрачається: «*Скажи, що думає вона тепер / Про вицент зруйноване кохання наше?*» [9, с. 334] Ю. Андрухович краще відтворює формальні ознаки стилю, замінивши гру слів подібним риторичний зворотом (повтором): «*Як її тепер? / Як переносить згубу моя згуба?*» [8, с. 130] Він спрощує гру слів до повтору лексеми «*згуба*», що підкреслює трагедійний відчай героя.

Сумною розв'язкою усієї п'єси є смерть обох закоханих. Незважаючи на сильні почуття Ромео і Джульєтти, ключова роль у трагедії все ж належить Джульєтті. Завдяки мудрості, не характерній для її віку, своїми вчинками вона постійно доводить своє кохання до

Ромео. Шекспір ставить ім'я Джульєтти попереду і в кінцевій фразі трагедії: *For never was a story of more woe / Than this of Juliet and her Romeo* [14, p. 44] І. Стешенко переклала так: «Сумніших оповідей не знайдете, / Ніж про любов Ромео і Джульєтти» [9, с. 413]. Ю. Андрухович подає так: «Печальніших історій не знайдете, / Ніж про любов Ромео і Джульєтти» [8, с. 207]. Обидва перекладачі передали емоційність останніх слів у драмі юного кохання. Хоча прочитання Ю. Андруховича тут перегукується з російським варіантом перекладу.

Висновки. Отже, порівнявши два переклади, можна зробити висновок, що завдяки своєму досвіду у театральному мистецтві, жінка передає почуття та переживання юних закоханих дуже хвилююче, зворушливо і по-жіночому. Вона настільки невимушено відчуває образ кохання, що читач забуває, що це не оригінал. І. Стешенко відтворює не слова, а думку, строго

дотримуючись ідеї п'єси. Усі події розвиваються навколо Джульєтти. Саме Джульєтта – ключовий герой трагедії. Перекладачка дбає про читабельність і сценічність. Задля збереження рими або підкреслення емоційного стану героя вона інколи відступає від еквілітарності. Її переклад витончений, наповнений гарними, багатозначними словами.

Переклад Ю. Андруховича в цілому теж відтворює образ юного кохання, при цьому перекладач часто іде шляхом «вільного перекладу» відриваючись від буквального розуміння написаного, але при цьому йому вдається передати головний зміст по-новому і навіть помодерністськи. Він часто будує свій переклад на сучасній розмовній мові та фразеології. Цікавою рисою його перекладу є вторинна гра слів, властива його оригінальним творам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаспаров М. Л. Брюсов и буквализм / М. Л. Гаспаров. – Москва: Советский писатель, 1971. – 123 с.
2. Зорівчак Р. П. Славетного дідуні гідна онука / Р. П. Зорівчак // Літературна Україна. – 2000. – 31 с.
3. Коломієць Л. В. Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу: [навч. посіб.] / Л. В. Коломієць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 527 с.
4. Коломієць Л. Український Шекспір як досвід переістотчення рідної мови / Л. Коломієць Перекладацькі та інтермедіальні проєкції ренесансних творів – 211 – 234 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
6. Кочур Г. Шекспір на Україні / Г. Кочур // Мастерство перевода. – 1966. – №5 – С. 26-60.
7. Чуковский К. И. Высокое искусство. / К. И. Чуковский. – Москва: Советский писатель, 1988. – 353 с.
8. Шекспір В. Ромео і Джульєтта / пер. з англ. Ю. Андруховича. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. – 208 с.
9. Шекспір, Вільям. Ромео та Джульєтта: пер. з англ. І. Стешенко. / Вільям Шекспір. Твори в шести томах. – К.: Дніпро, 1985. – Том 2 – 622 с. – С. 311 – 413.
10. Юрій Андрухович: Переклад Шекспіра [Електронний ресурс] – 2016. – Режим доступу: <http://archive.chytomo.com/news/andrukhovich-shekspir-naspravdi-nadaye-unikalni-manevri-dlya-spivtvorchosti-z-nim>
11. Bassnett, Susan. Translation Studies / Susan Bassnett. – London and New York: Routledge, 2002. – 176 p.
12. Словник Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/en/>
13. Coleridge S. T. Essays and Lectures on Shakespeare and Some Other Old Poets and Dramatists / S. T. Coleridge. – New York, 1914. – 410 p.
14. Shakespeare, William. Romeo and Juliet / William Shakespeare. – Volume IV, Book V, 2011. – 46 p.
15. Wellwarth G. E. Special Considerations in Drama Translation / George E. Wellwarth // Rose, Marilyn Gaddis (ed.). Translation Spectrum: Essays in Theory and Practice / Marilyn Gaddis Rose. – Albany: State University of New York Press, 1981. – P. 140-146.

REFERENCES

1. Gasparov M. Bryusov and literalism / Moscow: Sovetskiy pisatel, 1971. – 123 с.
2. Zorivchak R. The granddaughter of the glorious grandfather // Literaturna Ukrayina. – 2000. – 31 с.
3. Kolomiets L. Seminars on translation семінари: modern theoretical concepts and models of analysis of poetic translation // Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivivs'kyu universytet», 2011. – 527 с.
4. Kolomiets L. Ukrainian Shakespeare as an example of transubstantiation of the native language // Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr «Kyivivs'kyu universytet», – 211 – 234 с.
5. Komissarov V. Translation theory (linguistic aspects) // Vysh. shk., 1990. – 253 с.
6. Kochur H. Shakespeare in Ukraine // Masterstvo perevoda. – 1966. – №5 – С. 26-60.
7. Chukovsky K. The art of translation. // Sovetskiy pisatel, 1988. – 353 с.
8. Shakespeare W. Romeo and Juliet / translation of Yurii Andrukhovych: A-ba-ba-ha-la-ma-ha, 2016. – 208 с.
9. Shakespeare W. Romeo and Juliet: translation of Iryna Steshenko // Dnipro, 1985. – 622 с. – С. 311 – 413.
10. Yurii Andrukhovych: Translation of Shakespeare // <http://archive.chytomo.com/news/andrukhovich-shekspir-naspravdi-nadaye-unikalni-manevri-dlya-spivtvorchosti-z-nim>

Shakespeare's Tragedy 'Romeo and Juliet' in various translations

S. V. Kabanova

Abstract. The article analyzes two translations of Shakespeare's "Romeo and Juliet" made by I. Steshenko and Y. Andrukhovych and their reproduction of image of the young love. The focus is on Shakespeare's style and its representation in the translations. It discusses the translation strategies used by each translator.

Keywords: translation, language, Shakespeare, style, method.